

„Hustý popis“ jako literárněvědná metoda?

Jitka Paitlová

Západočeská univerzita v Plzni

V předkládané stati si kladu za cíl analyzovat Fechnerovu kritiku Geertzovy literárněvědné interpretační metody „hustého popisu“ v souvislosti s novým historismem. V širším kontextu může tato analýza představovat konkrétní příklad, jak se současná německá literární věda vyrovnává s interpretačním přístupem směru označovaného jako *nový historismus*. Je třeba hned v úvodu přiznat, že v samém výkladovém postupu se projeví některé charakteristické rysy metody nového historismu (např. střídání snahy o zobecňující výklad a snahy o přiblížení konkrétních příkladů, jež mají demonstrovat „novohistorický“ způsob interpretace). Tato skutečnost sice může na první pohled působit poněkud konfuzně, avšak při bližším zkoumání by měla vystat má snaha o co možná komplexní přiblížení natolik roztržitého fenoménu, jakým nový historismus již z definice je.

Stat vychází především z německých zdrojů — zejména je koncentrována na analýzu Fechnerova příspěvku o Geertzově metodě „hustého popisu“, což je doplněno autentickým Geertzovým textem.¹ Znovu je třeba zdůraznit, že zaměření na konkrétní případ německého uchopení jedné z metod nového historismu odpovídá samým novohistorickým předpokladům. Za prvé se totiž nejedná o pevně vymezený směr s pevně stanovenými metodami, nýbrž spíše o přístup zahrnující určité základní (více či méně vágní) předpoklady, které jsou specifikovány, dále rozvíjeny a zčásti nově konstruovány v každé konkrétní aplikaci. Nadto jde za druhé o směr, který se orientuje na interpretace partikulárních fenoménů, jež se snaží uchopit právě v jejich jedinečnosti a specifickém kontextu. Jak potvrzuje Jonathan Bolton, bývalo vždy těžké spojit nový historismus s určitou metodologií, neboť „kdo chce opravdu porozumět metodologii nového historismu, musí být ochoten vstupovat do světů bohatě popsaných konkrétními historickými studii.“² Není proto divu, že nový historismus je německými literárními vědci (majícími tradičně sklon k systematizaci) vnímán převážně kriticky.

Ve stati několikrát poznamenávám, že právě z metodologického hlediska by nový historismus měl projít určitou revizí. Především by měl být doplněn stále ještě chybějícími katalogy kritérií a definování standardních a alespoň do určité míry závazných

1 Viz Fechner 2001 a Geertz 1987.

2 Bolton 2007a, s. 277.

postupů. Zároveň by bylo vhodné používat nové nástroje pro usnadnění rutinní badatelské činnosti — v době digitalizace velkých knihoven a archivů se nabízejí komfortní a rychlé programy pro opatřování odborných, komplexních a hlavně interdisciplinárních dat. Ta by se následně dala na základě stanovených kritérií katalogizovat a statisticky vyhodnocovat, čímž by se zároveň dostálo i prvnímu zmíněného reviznímu návrhu. Začneme ovšem analýzou konkrétního příkladu, jak byla uchopena jedna z metod nového historismu a úplně nejdřív nastiňme její obecný i specifický kontext.

KONTEXT

Nový historismus je směr literární vědy, který byl definován a etablován zejména Stephenem Greenblattem na berkeleyjské univerzitě počátkem osmdesátých let minulého století. V Německu byl tento směr přijat spíše okrajově až v letech devadesátých. Na rozdíl od amerických *literary studies* má německá literární věda dlouhou tradici v historické četbě textů (to znamená: četbě textů v historickém kontextu), a tak se nezdál být nový historismus pro praktické literární vědecké bádání nijak mimořádně prospěšný.³ Tento motiv rozvádí německý literární teoretik Moritz Baßler následovně:

Když nový historismus začíná počátkem osmdesátých let klást vehementně otázku po *dějinnosti textů* (*Geschichtlichkeit von Texten*), dohání tím jen to, co zanedbal a čehož se německá literární věda nikdy nedopustila. Přesto není jeho nová otázka jednoduše naší starou otázkou. Její komplexita vyplývá totiž teprve z té teoretické situace, na kterou odpovídá. To znamená před problémovým horizontem post-strukturální teorie s jeho premisou *textuality dějin* (*Textualität von Geschichte*).⁴

Během doby tak němečtí literární historikové rozpoznali potenciál nového historismu pro novou orientaci literární vědy jako vědy *kulturní*.

Konkrétně se zde zaměříme na příspěvek Thomase Fechnera-Smarslyho (dále jen Fechner): *Clifford Geertz' „Dichte Beschreibung“ — ein Modell für die Literaturwissenschaft als Kulturwissenschaft?*⁵ Tento příspěvek je součástí sborníku⁶ prací západoevropských literárních vědců věnovaných novému historismu, který vydal roku 1999 Jürg Glauser, profesor nordistiky v Curychu a Basileji, a Annegre Heitmannová, profesorka nordistiky v Mnichově. Název sborníku *Verhandlungen mit dem New Histo-*

3 Srov. Fluck 2001.

4 Baßler 2001, s. 8–9.

5 Tzn. „Hustý popis“ Clifforda Geertze — model pro literární vědu jako kulturní vědu?

6 Sborník s názvem *Verhandlungen mit dem New Historicism: Das Text-Kontext-Problem in der Literaturwissenschaft* je tvořen celkem čtrnácti příspěvky literárních vědců ze čtyř západoevropských zemí, zástupců pěti literárněvědních disciplín anglistiky, amerikanistiky, germanistiky, komparatistiky a nordistiky.

*ricism: Das Text-Kontext-Problem in der Literaturwissenschaft*⁷ je promyšlenou spojnici k centrálnímu pojmu Sthephena Greenblatta, který programově zformuloval ve své knize *Shakespearean Negotiations* (1988), tedy k pojmu *vyjednávání* (*Verhandlungen, Negotiations*). Jeho pojem „pojmenovává komplexní, napětím nabitý poměr mezi uměleckými díly a jejich kulturním a sociálním kontextem, který má být rekonstruován, abychom mohli vysvětlit přetrvávající životnost a účinek určitých artefaktů“.⁸ Tato titulní metafora signalizuje otevřené a reciproční procesy a zároveň se obrací proti determinismu a kauzalitě, což je základní programově metodologický charakter nového historismu.⁹

Dříve než přejdeme k Fechnerově kritice, je zajímavé — zejména pro pochopení základních intencí nového historismu — zmínit originální pojetí designu sborníku *Verhandlungen mit dem New Historicism*, neboť velmi názorně explikuje těžko uchopitelnou metodologii nového historismu. Na titulní straně je barevná reprodukce žánrového obrazu holandského malíře Matthyse Naiveua s názvem *De Stoffenwinkel*¹⁰ (viz obrázek níže). Dílo samo o sobě není mimořádné kvality a platí již proto, že vzniklo v roce 1709, za dílo epigonské v relaci k hlavním dílům žánrového malířství Jana Vermeera či Rembrandta. Zajímavý je však námět — koupě zlatého brokátu mladou dámou v doprovodu manžela a malého synka v krámu se sukrem, který vede postarší manželský pár obchodníků.

Atmosféra *smlouvání* či *vyjednávání* obchodu je příhodnou vizualizací titulní metafory. Ale nejen to, je to i skvělá demonstrace samotné metody nového historismu, která se koncentruje na *marginální* a málo známé jevy, aby následně rozvinula svou *historizující* četbu. Právě typ žánrového obrazu je analogií k *anekdotě*, dalšímu významnému pojmu nového historismu. Znázorněná epizoda na obrazu — smlouvání při koupi boží — je z materiálního hlediska evidentní. Ale na tuto všední skutečnost lze napojit ještě řadu diskursů, v tehdejší době typických, které vytvářejí rovinu vyjednávání mezi samým uměleckým dílem a jeho *sociálním a kulturním kontextem*. Na prohlížení (čtení) obrazu lze navázat analýzou diskursů, jejichž formu převzal nový historismus z Foucaultovy historické praxe a — jak brzy uvidíme — taktéž z Geertzova „hustého popisu“.

Obraz na obálce důkladně analyzuje editorka Heitmannová a následně provádí *hustý popis* mnoha skrytých dat, které na obrazu nalezla. Objevuje výpovědi o Holandsku z druhé poloviny 17. století jako evropské obchodní velmoci, jako technicky vyspělé zemi, která zvládá obchod s orientem a bohatne etc. Interpretuje pečlivě i scénu na obrazu se všemi jejími figurami.¹¹ Pokud si pečlivě prohlédneme každý detail, může být naše interpretace zčásti rozdílná. Copak se nedíváme dost pečlivě? Nikoli, jen se ří-

7 Tzn. *Vyjednávání s novým historismem: Text-kontext-problém v literární vědě*.

8 Heitmann 1999, s. 10.

9 Je možné, že za určitou skepsi vůči novému historismu v německém prostředí stojí recepční estetika *Rezeptionsästhetik*, jejímž cílem je podobně jako u nového historismu obnovit literární historii, ale na rozdíl od poněkud intuitivního přístupu nového historismu vše souvisí se vším užívá jasněji definované a promyšlené nástroje recepční horizont, horizont očekávání atd..

10 Tzn. *Obchod s látkami*.

11 Srv. Heitmann 1999.

díme vlastními *asociacemi* a nacházíme proto jinou *symboliku*. Právě v tom však podle mě tkví největší slabina literárně interpretační metody hustého popisu: individualita interpreta nikdy neposkytuje objektivní nález, nýbrž relativizující, pouze asociativní a partikulární pohled. To je ovšem samými představiteli nového historismu nejen přiznaný, nýbrž můžeme dokonce říci, že i záměrný, ba dokonce programový rys tohoto směru, který lze v kontextu označit za veskrze „postmodernistický“. K tomuto problému se ještě několikrát vrátím a v závěru stati se pokusím navrhnout jeho řešení.

Na základě výše uvedeného jistě nepřekvapí, že Fechnerův příspěvek začíná *anekdotou*, která pro nový historismus představuje významný badatelský objekt a zároveň nástroj k vytváření konceptu — když už totiž nejsou v módě velká vyprávění, zůstávají alespoň anekdoty:

Tato kniha spočívá na zážitku z léta 1963, ze zastávky autobusu v městečku Albuquerque. Poté co jsem celý den prolezl jeskyně v Puyé, seznámil jsem se náhodně s indiánem z kmene Yerbatero, který si právě přinášel kávu a přisedl ke mně. Zpočátku jsme se bavili o banalitách, než jsem se ho zeptal, zda by mi nepomohl najít nějakou rodinu v pueblu severně od Santa Fé, u které bych mohl nějaký čas pobývat, neboť jsem se chtěl dozvědět něco o nočních tancích v podzemních kivách. [...] Indián na mě krátce pohlédl a s úsměvem odvětil, že

nejpříhodnějším místem v pueblu, kdy bych se mohl něco dozvědět o kiva-tancích, je podle něho jistě univerzita v Jižní Kalifornii ve vsi naší paní, královny andělů. [...] Jeho slova mě velmi překvapila a téměř urazila. [...] Nevím, jestli to bylo kvůli mé poraněné pýše, ale na každý pád jsem ještě téže noci nastoupil na autobus, který je směrem na Arizonu, a tak se stalo, že tato kniha vznikla méně na zážitcích, které jsem v kivách prožil [...], ale více na tom, co jsem zažil v knihovnách Los Angeles a jiných nešťastných místech.“¹²

Tak měla také etnologie poznat, že se neprodírá pouze v reálných džunglích neprobádaného, nýbrž že je také textovou vědou. Po výše zmíněných studiích knih vznikla opět kniha, a to značných dimenzí — více než 400 stran textu, ale z toho nicméně pouze 160 stran textu vlastního, dalších 200 stran poznámek malým písmem a k tomu ještě 60 stran bibliografických údajů. Jedná se o typický produkt německé (důkladné) účelnosti, který je však prakticky nečitelný. Netypický byl však velký úspěch knihy i mimo disciplínu samu. Autorem je Hans Peter Duerr, zmíněná kniha nese název *Traumzeit*¹³ a pojednává o hranici mezi civilizací a divočinou. Tato hranice je pro vědu podstatná, neboť dělí významné od nevýznamného, *pojmenovatelné od nepojmenovatelného*, sémiotické od symbolického a v neposlední řadě vědoucích od barbarů. Podobné hranice vznikají právě v knihovnách a archivech. Zde povstává vyloučení reálného světa, který je natolik složitý, že se v důsledku jeví být chaotickým a neuchopitelným. Znamená to, že v textech se pak objevují pouze zjednodušená a povrchní pojmenování, kterými reálný svět nesmírně redukuje. I to je problém, na který nový historismus prostřednictvím metody *hustého popisu* reaguje. Jak ale uvidíme, omezuje tím sice reduktivní a zjednodušující tendence, avšak ve svém důsledku sklouzává k nevědeckému relativismu.

GEERTZŮV „HUSTÝ POPIS“ JAKO ZÁRODEK METODY?

Fechner se dále ptá: „Jaký je nový přínos etnologie (identické s anglosaskou sociální antropologií) pro literární vědu, obzvláště pak jaký je přínos ‚hustého popisu‘ pro zacházení s texty na pozadí takzvaného *antropologického obratu*?“¹⁴ A odpovídá, že to byl zejména etnolog Clifford Geertz, který ve své knize *Works and lives* (1988)¹⁵ nejdůklad-

12 Fechner 1999, s. 81.

13 Tzn. Čas snů.

14 Fechner 1999, s. 84. Problematiku *antropologického obratu* vysvětluje Doris Bachmannová: „S antropologickým obratem bylo v literární vědě aplikováno etnologické bádání, které samo již prošlo ‚cultural turn‘. Analýza symbolických řádů ukázala, jak se reflektuje a představuje kultura až po její společenské praktiky jako souvislost významů. Také pro ‚cultural turn‘ v jiných sociálních vědách byla — pro jejich vzrůstající nasměrování na kolektivní systémy — kulturně-antropologická představa ‚kultury jako textu‘ zvrátová. To vedlo k porozumění konstruktivního charakteru kulturních ‚daností‘, ale především k obsáhlému rozšíření pochopení textu a nové pozornosti ke kategoriím kulturní a v užším smyslu i literární reprezentace.“ Viz Bachmann-Medick 2004, s. 298.

15 Německy *Die künstlichen Wilden: Anthropologen als Schriftsteller* (Umělí divoši: Antropolog jako spisovatel).

něji prozkoumal dilema své disciplíny. Etnologovi jako spisovateli jde podle něho především o otázku: *Jak se dostane svět do textu?* To je rozhodující otázka pro vědu, která sama sebe definuje na základě zkoumání v terénu. Ale i vědci operují s literárními formami a formulemi či metaforami, používají tedy prostředky jako romanopisci. Jsou tedy etnologické knihy nakonec fikcí? Jak je to s autorstvím takového díla? Existuje poetika antropologického psaní? Geertz to řeší elegantním (a poněkud zjednodušujícím) trikem — vše, co nachází v cizích kulturách, v celých jejich komplexních strukturách, je pro něj textem (což je i pro literárního vědce vítaná perspektiva). Kultura je tedy *strukturou významů v různých rovinách* (materiálních, dějových, textových atd.). Podle Geertze je pro takové znázornění kultury třeba takzvaného „hustého popisu“, to znamená popisu co nejdětalnějšího a co možná komplexního, zachycujícího onu strukturu významu v co největším spektru rovin.

Geertz nebyl pouze etnologem a religionistou, nýbrž i jedním z ředitelů *Institut for Advanced Study*, známé *Denkfabrik* v Princetonu a mimo jiné se zasloužil o etablování nového historismu. Fechner zmiňuje fakt, že například Kiernan Ryan uvádí ve výčtu inspirátorů nového historismu právě Geertzovo jméno na prvním místě spolu s takovými prominenty, jako je Michel Foucault, Louis Althusser, Jacques Derrida či Walter Benjamin; teprve potom zmiňuje Greenblatta a jeho kolegy.¹⁶ Za tuto pozici vděčí Geertz svému programovému textu *Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture*.¹⁷ V této stati formuluje Geertz s odvoláním na Maxe Webera svoji definici kultury:

Pojem kultury, který zastávám a jehož užitečnost chci ukázat v následujících esejích, je v podstatě sémiotický. Míním spolu s Maxem Weberem, že člověk je bytostí, která je zamotána do tkaniva významů, které si sama utká, přičemž tímto tkanivem je kultura. Zkoumání kultury tedy není experimentální vědou, která hledá zákony, nýbrž interpretační vědou, která hledá významy.¹⁸

Tím Geertz zásadně rozšiřuje objektovou oblast nového historismu. Nikoli sama literární díla, nýbrž *veškeré texty*, jako například dobové dokumenty, daňové dokumenty i pouhé anekdoty a historiky mohou být zahrnuty do vědeckého čtení, které má *interpretační* charakter. Zde však musíme kriticky zdůraznit absenci nějakého závazného katalogu kritérií relevantnosti jednotlivých druhů textů určených k interpretaci, neboť právě výběr toho „pravého“ materiálu je v kompetenci literárního vědce. Z pohledu nového historismu nemá tedy kultura pevné struktury (nebo ještě nebyly objeveny), z nichž by bylo možné odvodit, jaký kontext by byl přiměřený určitým textům. Nadto si etnologie, potažmo literární věda vždy musí být vědoma své kontingence nejen v oblasti svých objektů (textů), nýbrž i v oblasti metodologické (interpretace), neboť právě literární badatel je vždy „determinován“ mimo jiné i historickým stanoviskem, dobou, kdy bádání probíhá, která s sebou vždy přináší *době poplatné* hodnotové

16 Srv. Fechner 1999, s. 85.

17 Česky: *Hustý popis: Poznámky k interpretační teorii kultury*. V tomto článku vycházím z německého překladu tohoto textu a dalších Geertzových textů, které byly souborně vydány v knize *Dichte Beschreibung. Beiträge zum Verstehen kultureller Systeme*. Viz Geertz 1987.

18 Geertz 1987, s. 9.

a ideologické systémy. Jedno z možných řešení rozporu mezi potřebou objektivních kritérií a nevyhnutelným hodnotovým zabarvením literární vědy se pokusím navrhnout v závěru své stati.

V této souvislosti Fechner poukazuje, že pojem kultury je pro Geertze shodný s definicí Carstena Lenka: „V první linii je kultura významovou strukturou, méně než kulturou v nejpřísnějším smyslu funkcionalismu a strukturalismu, ale spíše je to mnohvrstevná síť významů, jejíž otevřenost jako přediiva či tkaniva naznačují organické metafory.“¹⁹ Právě tak *otevřená a metaforická*, a tedy spíše jen ilustrativní je celá Geertzova terminologie. Významovou strukturu tvoří jak materiální artefakty, jako například keramika či nástroje, tak projevy duchovní kultury, jako například ságy, tance či písně. „Hustota“ pro něj znamená *sémantickou hustotu*, z níž musí vyplynout odpovídající hustota znázornění (popisu). Samotný pojem „hustý popis“ převzal Geertz od Gilberta Ryleho.

Geertz na příkladu slavného popisu kohoutích zápasů na Bali demonstruje, jak vzniká nutná *sémantická hustota z complexity popisovaného*. Pro tento (pro Evropana) nadmíru komplikovaný rituál zavádí Geertz pojem *deep play*, což má označovat hry vážné (někdy smrtelně vážné), ale nikoli nutně rozumné. Geertz to vysvětluje následovně: „Pouze na první pohled se zdá, že proti sobě bojují kohouti, ale ve skutečnosti jsou to muži. Nikomu, kdo na Bali strávil určitý čas, neunikne hluboká psychologická identifikace mužů s jejich kohouty.“²⁰ Následuje strhující popis pro Evropana příliš zběsilé a krvavé podívané, plné krve a létajícího peří, sázek a zákazů, intimity a brutální animality. Při kohoutích zápasech — na život a na smrt (pařáty kohoutů jsou nastaveny přivázanými ostrými břity) — nejsou v sázce jen (často velké) peníze, ale zároveň i respekt, čest a důstojnost, tedy společenský status sázejícího. Kohoutí zápasy na Bali nabízejí skutečně výborný příklad, jak lze zacházet s kulturními formami v podobě textů, vzešlých ze sociálního materiálu. Podle Geertze tak „kulturu národa tvoří soubor textů, které jsou ve své podstatě opět soubory, a etnolog se je pokouší číst přes rameno těch, pro něž jsou vlastně určeny“.²¹

Fechner se domnívá, že „v popisu takových souborů tvoří ‚thick description‘ a ‚deep play‘ dvě strany téže mince“.²² Jsou to analogické pojmy, které cílí na komplexní hierarchicky navrstvené sociální praktiky, kterým můžeme přisoudit tak dalece *textový charakter*, jak dalece je lze „číst“ jakožto *tkanivo významů*. To je běžná praxe literárního vědce, avšak novinka pro terénního etnologa, orientovaného na fakta. Ale jak tedy pozná badatel, co je podstatné a co nikoli? Domnívám se, že se jedná o další slabinu této metody. I zde chybí jakýsi katalog nároků na profesní způsobilost badatele, to znamená přiznání a potvrzení kompetence (v důsledku též v oblasti literární vědy) na straně jedné a jakýsi seznam standardních otázek na straně druhé, na něž by vědec musel *vždy* opakovaně hledat odpovědi. Tato standardizace by jistě zvýšila metodičnost tohoto interpretačního přístupu.

Řečeno ještě jednou a důrazněji: kultura podle Geertze není jen jakousi sbírkou předmětů (artefaktů), nýbrž je ztělesněním toho, jakým způsobem individua nebo

19 Fechner 1999, s. 85.

20 Geertz 1987, s. 209.

21 Geertz 1987, s. 259.

22 Fechner 1999, s. 87.

skupiny *interpretují* svět, neboť „kultura sama je již interpretací světa“.²³ Na základě toho Geertz tvrdí:

Etnologické spisy jsou též interpretacemi, navíc interpretacemi sekundárními či dokonce terciárními. Jsou to fikce, a to v tom smyslu, že jsou „něčím vytvořeným“, „něčím vyrobeným“, což je původní význam slova *fictio*, nikoli tedy ve smyslu, že by byly nepravdivé, že by neodpovídaly skutečným, že by to byly pouhé pseudo-myšlenkové experimenty.²⁴

Etnologie je tedy podle Geertze též textová věda a část jejího poselství je již obsažena v médiu samém.

FECHNEROVA KRITIKA

Fechner konstatuje, že metoda hustého popisu je svého druhu *sekundární pozorování*, neboť vlastně *interpretuje interpretace*. A právě zde je podle něj onen zásadní styčný bod mezi hustým popisem a novým historismem. Když například Stephen Greenblatt hovoří o sebe-vytváření nebo sebe-stylizaci kultury: „Společenské aktivity jsou samy vždy vřazeny do systému veřejného významu a jsou chápány prostřednictvím interpretačních aktů, dokonce i těmi, kteří je provádějí.“²⁵ Také Geertz klade důraz na pozorování kulturních praktik, tedy na jejich *četbu*. Jeho hustý popis je tedy zobrazením takové četby, ale pro toto zobrazení nemá Geertz žádný model, žádnou teorii. Tento způsob zobrazení je *čistou praxí* (ale jak se zdá, fungující). S nadsázkou lze takový postup přirovnat k anesteziologické praxi, která je dnes a denně úspěšně celosvětově prováděna, aniž existuje jednoznačné vědecké vysvětlení, jak anestetické účinky v mozku pacienta přesně fungují.

Geertz tento nedostatek bez vytáček přiznává: „Musíme se omezit na náznaky, neboť nejsme schopni formulovat teorie.“²⁶ Podle Geertze samozřejmě neexistuje žádný důvod, proč by neměla být pojmová struktura kulturní interpretace zrovna tak formulovatelná, jako třeba u biologických výzkumů či fyzikálních experimentů. Jako pokus o další elegantní řešení Geertz píše: „K provedení takových formulací nám úplně či téměř úplně chybí patřičné pojmy.“²⁷ Po takovémto přiznání a *de facto* rezignaci na řešení problému ale vyvstávají otázky: Jak dostatečně hustý má hustý popis být, aby bylo dosaženo stupně úplného nasycení? Kolik musí být interpretací k dosažení konzistence? Vystačí zde vůbec zkušenost badatele v terénu?

To je místo, slabina, jako stvořená pro kritiky, jakým je například Fechner, který ironicky konstatuje: „Hustý popis, který sice implicitně cílí na významové struktury, ale přitom se zříká přesného zdůvodnění svých operací, může být jen druhem „pozi-

23 Fechner 1999, s. 87.

24 Geertz 1987, s. 22–23.

25 Fechner 1999, s. 89.

26 Geertz 1987, s. 35.

27 Geertz 1987, s. 35.

tivismu symbolična.“²⁸ Také další slabinu komentuje Fechner sarkasticky: „Potkali jsme nespolehlivého vypravěče, a tento vypravěč jsme my. Otázka, která se přirozeně vynořuje, zní: Jak může někdo, kdo tomu všemu věří, vůbec něco napsat, natož jít tak daleko a napsané zveřejnit.“²⁹ To by ale podle Fechnera znamenalo, že by model hustého popisu nebyl pro literární vědu vůbec použitelný, neboť literární věda má neustále co do činění s nespolehlivými vypravěči. Nicméně je zde poukázáno na rozhodující bod nejen pro Geertze, ale všeobecně i pro sociální vědy, neboť vyprávění musí být — i jako zpráva informátora v etnologii — vyprávěno spolehlivým vypravěčem. Ale jak můžeme vědět, zda je informátor spolehlivý? Právě to na první pohled oslabuje autoritu vědy, která usiluje o pravdivost poznatků, jíž se pokusím zachránit v závěru stati.

SMÍŘENÍ

Ačkoli v závěru svého příspěvku Fechner ještě jednou definuje slabiny Geertzovy metody, jeho kritika neústí v rezolutní odmítnutí hustého popisu samého. Fechner zde vidí velký potenciál možností a míní, že Geertz toho v případě této metody udělal příliš málo. Geertz pouze zavádí kombinaci pojmu „popis“ a metafory „hustý“, která se stává bodem obratu (tedy jakýmsi převodovým kloubem), v němž je reálné převáděno do vědeckého textu. Analogicky k tomu je konstruována jeho kombinace pojmu a metafory „deep play“. Co je ale hlubokého na hře? Domníváme se, že zde jde o rozpor. Vždyť právě slovo *hra* implikuje na rozdíl od vážnosti vší reality jakési momenty povrchnosti, lehkosti a nezávaznosti.

Deep play a *thick description* jsou však podle Fechnera zároveň podařené příklady toho, jak věda — když zavádí nové metody — svůj předmět a své metody skrze takové metafory sama přestrukturuje. Používání takových metafor *poetizuje* i celkový styl badatele. Zde nicméně poznamenejme, že i veskrze exaktní věda, jakou je například astrofyzika, nezřídka při pojmenovávání zcela nových poznatků *poetizuje* bez jakýchkoli zábran — názvy, jako „mléčná dráha“, „bílý trpaslík“ či „rudý obr“ jsou dnes všeobecně uznávané a běžně frekventované názvy a své nositele trefně popisují.

Avšak podle Fechnera spočívá problém v tom, že Geertz se vehementně brání odvodit z těchto nově zavedených pojmů nějaký upotřebitelný modelový charakter. Vše zůstává ve formě jaksi neurčité nálepky společné pro všechny možné formy a popisy textualizace. Právě tak vágní je jeho hermeneutický koncept, se kterým operuje. Podle Fechnera „jedná Geertz spíše eklekticky než striktně, spíše pragmaticky než systematicky“.³⁰ V každém případě, a to je druhá Fechnerova námitka, musí někdo, někdy a nějak udělat řez v „unmarked space“. Geertz se spoléhá na *empatii* etnologa, což se v literární vědě označuje jako „vcítění“. Tuto vlastnost ale získáme (nebo také ne) až mnohaletou zkušeností. Tento cit pro správné rozlišování a pozorování či literární kvalitu je proto podle Fechnera nutné mnohem precizněji specifikovat.

Fechnerův příspěvek ovšem končí smířlivě a optimisticky:

28 Fechner 1999, s. 89–90.

29 Fechner 1999, s. 94.

30 Fechner 1999, s. 96.

Jestliže souhlasí, [...] že otázka kontextualizace bude stále centrálnější, pak tímto způsobem dostaneme možná schůdnou variantu, možná přístup k textu a kontextu: skrze systematizaci na straně jedné a konkretizaci na straně druhé, diferenciaci zde, hustý popis tam. [...] Pokus o takovouto formulaci bychom měli podniknout.³¹

Dodejme ještě, že podobné bylo svého času i Geertzovo volání po seberekonstrucci antropologie:

Existovaly představy, že pro antropologii přišel čas, aby se přestala zabývat výlučně zkoumáním „primitivních společností“ a začala se zkoumáním velkých společností, které se nacházejí přímo v proudu současného dění. Existovaly představy, že antropologie má opustit intelektuální izolaci, kulturní partikularismus, bezduchý empirismus a strategii osamělého bojovníka ve výzkumu a má konečně začít spoluprací s jinými, pojmově již zpevněnými, disciplínami (psychologie, ekonomie, sociologie, politologie) a s velkým úsilím zkonstruovat sjednocující a zevšeobecňující vědu o společnosti, z níž by mohla vzniknout praktická technologie pro správu lidských náležitostí. Existovaly představy, že základy pro takovou vědu byly již položeny velkými teoretiky společnosti „dlouhého 19. století“, které skončilo s první světovou válkou — Marxem, Weberem, Paretou, Simmelem, Durkheimem a Malinowskim. Vše, co bylo ještě třeba, byla systematizace, financování a perfektivace metodiky. [...] K tomu nikdy nedošlo, až do dnešní doby ne, a uskutečnění není dnes blíže než tenkrát.³²

V tomto smyslu hodnotí například Bolton i nový historismus:

Generace vyučená na „close reading“ a formální analýze začala zpochybňovat myšlenku, že literární vědu je nutno studovat odděleně od společenských a politických sil v době jejich vzniku, a naopak si uvědomila, že stejných metod „pečlivého čtení“ by bylo možno využít rovněž u textů neliterárních. Možná nejdůležitějším přínosem nového historismu byly nové přístupy k otázce, jak se vzájemně ovlivňuje literatura s politikou, ekonomikou, společenskými hnutími, přírodními vědami a dalšími kulturními vlivy.³³

ZÁVĚR

Nakonec shrňme hlavní klady a zápory metody hustého popisu, potažmo nového historismu vůbec. K pozitivům patří zajisté snaha o co nejdůležitější zkoumání struktury významů v různých rovinách, tedy snaha o uchopení partikulárních fenoménů v jejich jedinečnosti a specifickém kontextu. Sémantická hustota má vycházet z komplexity popisovaného: na základě popisu konkrétních historických studií zohledňuje

31 Fechner 1999, s. 99.

32 Geertz 1997, s. 119.

33 Bolton 2007b, s. 8.

nový historismus kulturní a sociální kontext (různé „světy“), zaměřuje se na životnost a účinek artefaktů, klade důraz na otevřené a reciproční procesy. Literární věda je pak v tomto pojetí v první řadě vědou kulturní.

Výrazným negativem je však absence závazného modelu či systematické teorie. Nový historismus se rozplývá v pouhých náznacích a čisté praxi, což lze označit jako „pozitivismus symbolična“. Metodologicky se zakládá na několika velmi vágně definovaných pojmech (*negotiations, thick description, deep play, anekdota, metafora*) a postupech (textový charakter, historizující četba, sémantická hustota), které mají asociativní, empatický a symbolický charakter. Nový historismus se zaměřuje spíše na marginální a málo známé jevy, eliminuje jakýkoli determinismus a kauzalitu, čímž upadá do relativismu (*unmarked space*) a partikularismu, následkem čehož zcela postrádá jakoukoli systematickosti a závazná metodologická kritéria (výběru textů, spolehlivosti zdrojů etc.). Z pohledu nového historismu nemá totiž kultura žádné pevné struktury, z nichž by bylo možné odvodit, jaký kontext by byl přiměřený kterým textům.

Nadto nový historismus degraduje výpovědi (nejen) literární vědy na pouhé *intepretace intepretací*, tedy v důsledku za *fikce*. Tvrdí, že „zkoumání kultury není experimentální vědou, která hledá zákony, nýbrž interpretační vědou, která hledá významy“.³⁴

Zde však namítněme: kultura není divočina, kultura úzce souvisí s (pojmenovatelným) věděním. Ovšemže si (nejen) literární věda vždy musí být vědoma své kontingence a právě literární badatel (ostatně stejně jako každý jiný badatel) je vždy „determinován“ historickým stanoviskem, dobou, kdy bádání probíhá, která s sebou přináší *době poplatné* hodnotové a ideologické systémy. Na první pohled z toho vzniká rozpor mezi potřebou objektivních kritérií a nevyhnutelným hodnotovým zabarvením literární vědy.

Jako „závazné“ kritérium navrhneme řešení problému *hodnotové neutrality vědy* Hansem Albertem. Albert tvrdí, že věda — už jen na základě toho triviálního faktu, že vědci jsou (jen) lidé — nemůže být ve své hodnotové bázi nikdy hodnotově neutrální. Taktéž (a to je problém především duchovních věd včetně vědy literární) objekty vědy často nejsou hodnotově neutrální — neboť i texty napsali lidé. Avšak pokud se má věda nazývat vědou a dostát skutečně *vědeckým* nárokům, je třeba, aby bezpodmínečně zachovávala hodnotovou neutralitu v systému svých výpovědí — vědecké teorie tedy musí mít výhradně informativní charakter, musí (pouze) informovat o možnostech lidského myšlení a jednání v zájmu nezaujatého hledání *pravdy*.³⁵ To znamená, že pokud se má literární věda nazývat vědou v hodnotově neutrálním smyslu slova, je přirozené, že literární vědec se musí doslova *rozhodnout* a zaujmout *určité* stanovisko vycházející z určitých metodologických předpokladů, aby mohl vytvořit teorii, která se ovšem bude moci nazývat vědeckou právě proto, že poskytuje pokud možno jasné *informace* o stanoveném objektu bádání.

Proto Fechner správně požaduje, aby nový historismus svůj přístup *systematizoval* a metodologicky *konkretizoval* a nadto zohlednil interdisciplinární přesahy. Domnívám se, že právě určitá reflexe z pohledu teorie vědy (jak bylo naznačeno na příkladu strukturovaného řešení problému hodnotové neutrality vědy Albertem) by mohla

34 Geertz 1987, s. 9.

35 Paitlová 2013

velmi významně přispět k naplnění tohoto požadavku. Její rozpracování snad bude úkolem mé nové stati. Na závěr této stati ještě alespoň vyjádřím určité *přání*, neboť, jak píše Greenblatt: „Přání, i když nevyslovené, je základem mnohých literárně-vědných studií.“³⁶ Doufejme tedy, že brzy přijde doba realizace Fechnerovy výzvy k systematickosti: přidejme k ní i naši výzvu po metodologické konzistenci, a to nejen v oblasti etnologie či literárních věd, ale i v jiných, relativně nových a ještě pojmově neustálených vědách.

Studie vznikla za podpory grantového systému Západočeské univerzity v rámci grantu č. SGS-2013-033

LITERATURA

- Bachmann-Medick, Doris. „Textualität in den Kultur- und Literaturwissenschaften: Grenzen und Herausforderungen“. In *Kultur als Text — Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft*. Ed. D. Bachmann-Medick Tübingen : Francke Verlag, 2004, s. 298–301.
- Baßler, Moritz. „Einleitung“. In *New Historicism — Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*. Ed. M. Baßler. Tübingen : A. Francke Verlag, 2001, s. 7–28.
- Bolton, Jonathan. „Doslov“. In *Nový historismus / New Historicism*. Ed. J. Bolton. Brno : Host, 2007a, s. 277–306.
- Bolton, Jonathan. „Předmluva“. In *Nový historismus / New Historicism*. Ed. J. Bolton. Brno : Host, 2007b, s. 7–9.
- Brockmann, John. *The Third Culture. Beyond the Scientific Revolution. Český překlad Třetí kultura. Za hranice vědecké revoluce*. Přel. A. Makroš a O. Novák. Praha : Academia, 2008.
- Fechner-Smarsly, Thomas. „Clifford Geertz ‚Dichte Beschreibung‘ — ein Modell für die Literaturwissenschaft als Kulturwissenschaft?“ In *Verhandlungen mit dem New Historicism: Das Text-Kontext-Problem in der Literaturwissenschaft*. Eds. J. Glauser & A. Heitmann. Würzburg : Königshausen & Neumann, 1999, s. 81–101.
- Fluck, Winfried. „Die ‚Amerikanisierung‘ der Geschichte im New Historicism“. In *New Historicism — Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*. Ed. M. Baßler. Tübingen : A. Francke Verlag, 2001, s. 229–250.
- Geertz, Clifford. *Dichte Beschreibung. Beiträge zum Verstehen kultureller Systeme*. Frankfurt/Main : Suhrkamp, 1987.
- Geertz, Clifford. *Spurlesen — Die Ethnologie und das Entgleiten der Fakten*. München : C. H. Beck, 1997.
- Greenblatt, Stephen. „Die Zirkulation sozialer Energie“. In *Geschichte Schreiben in der Postmoderne*. Eds. Ch. Conrad & M. Kessel. Stuttgart : Reclam, 1994, s. 219–250.
- Heitmann, Annegret. „Einleitung: Verhandlungen mit dem New Historicism“. In *Verhandlungen mit dem New Historicism: Das Text-Kontext-Problem in der Literaturwissenschaft*. Eds. J. Glauser & A. Heitmann. Würzburg : Königshausen & Neumann, 1999, s. 9–20.
- Paitlová, Jitka. „Hans Albert a problém hodnotové neutrality vědy“. In *Theorie vědy / Theory of Science*, Vol. 35, No. 3, 2013, 1999, s. 9–20.

36 Greenblatt 1994, s. 219.

“THICK DESCRIPTION” AS A METHOD OF LITERARY THEORY?

This paper deals with a selected example of the understanding of the Anglo-Saxon *New Historicism* by German literary scholars. It focuses on the method of “thick description” as formulated by the American anthropologist Clifford Geertz and as criticized by German literary scholar and ethnologist Thomas Fechner-Smarsly. In connection with the so-called anthropological turn, it consists in the application of ethnology in literary criticism. According to Geertz a semantic density arises from the complexity of described, but Geertz fails to formulate a general theory. Fechner sees a great potential for literary studies in the method of “thick description”, but he criticizes the lack of system in Geertz’, when he is reluctant to formulate a generally applicable model of this method. Fechner therefore calls for contextualization, organization and instantiation methods of “thick description” in literary studies and, moreover, emphasizes the interdisciplinary overlap.

KLÍČOVÁ SLOVA:

hustý popis — Clifford Geertz — nový historicismus — Thomas Fechner-Smarsly
 thick description — Clifford Geertz — new historicism — Thomas Fechner-Smarsly

Jitka Paitlová (* 1988) působí na Katedře filozofie Západočeské univerzity v Plzni. Věnuje se ontologickým, epistemologickým a kosmologickým problémům Platónovy filosofie, nyní pak zejména epistemologii a teorii vědy dvacátého století. Dále se zabývá vymezením kritického racionalismu vůči Kantovu transcendentalismu, Carnapovu novopozitivismu, Gadamerově hermeneutice a Lyotardovu postmodernismu. Absolvovala roční stáž u prof. Hanse Rotta na Lehrstuhl für theoretische Philosophie na Universität Regensburg.